

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ І МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА КОМУНІКАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Пікельна В.С.,
доктор пед.наук,
професор,
Криворізький ДПУ

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

В статье раскрыт основной понятийный аппарат теории коммуникации, уделено внимание способам коммуникаций, которыми пользуются педагоги-практики. Сравнительно анализируются понятия „коммуникация”, „общение” и рассматриваются модели коммуникаций.

The article reveals the main conceptual apparatus of the communication theory, the attention is paid to the means of communication which pedagogues use. The notions „communication” and „intercourse” are analysed comparatively, also the communicative models are considered.

Мета даної статті – не тільки розкрити наукові положення теорії комунікації, але й розкрити їх вплив на зростання професійної компетентності. Доведено, що у майбутніх педагогів мають бути сформовані педагогічні комунікативні здібності як умова розвитку їх професійної компетентності.

Розглядаючи питання теорії і методології професійно-педагогічної комунікації, Н.П. Волкова досить глибоко розкрила як дефініцію поняття „комунікація”, так і сутність поняття „професійно-педагогічна комунікація”. Саме розгляд загального змісту цієї проблеми дозволили досліднику виявити особливості різних підходів до визначення основних положень теорії і методології професійно-педагогічної комунікації.

Проблема комунікабельності вивчається філософами, соціологами, лінгвістами, психологами, педагогами та досліджується в інших галузях знань.

Достатньо давно відомо, що професійна компетентність визначається мірою відповідності професійного статусу особистості (її професійних знань

і умінь, а також досвіду) реальному рівню складності тих завдань, що їй потрібно вирішувати. Проте необхідно усвідомлювати, що поняття „компетентність” не є тотожним поняттю „професійна кваліфікація”. Зміст поняття „компетентність” більш широке за обсягом, оскільки воно включає не тільки суто професійні знання та вміння, які використовуються для характеристики кваліфікації, але й певні якості людини.

Йдеться про такі з них, як:

- ініціатива;
- здібності працювати в команді;
- ділова співпраця;
- уміння вчитися, бажання вдосконалювати власні професійні знання та уміння;
- уміння логічно мислити і оцінювати конкретну ситуацію;
- працювати з великим обсягом інформації і вибирати необхідну тощо.

На жаль, на наш погляд, недостатньо приділяється увага процесам комунікації, тобто шляхам обміну інформацією між працівниками. Існує коло питань, за якими вони мають приймати обґрунтоване рішення, якщо їх об'єднує єдина мета професійної діяльності. Будь-яка людина займає певне посадове місце на підприємстві (в закладі, організації) і має згідно з ним свої права і обов'язки.

Необхідно відмітити, що поняття „комунікація” не є тотожним поняттю „спілкування”. Дефініція першого значно ширше останнього, оскільки відображає професійні і ділові зв'язки, яких значна кількість. Відомо, що від правильності встановлення їх, приймаються більш правильні професійні рішення, людина стає більш професійно компетентною.

М.С. Каган підкреслює, що „комунікація” – це зв'язок, у процесі якого „здійснюється обмін інформацією між системами у живій і неживій природі і суспільстві” [3, с.236].

Учені аналізують комунікативний акт за наступними компонентами:

- адресант – суб'єкт комунікації;
- адресат – це той, кому направлено повідомлення;
- повідомлення як документ, який передає певний зміст;
- визначення певного коду як засобу передачі повідомлення;
- характеристика комунікації як певного каналу зв'язку;

- результат комунікації, тобто те, що реально досягнуто в ході певної комунікації тощо.

Є.С. Рапацевич зауважує, що комунікація може обслуговуватись і „немовними засобами”. Йдеться про: оптико-кінетичні засоби; пантоміму; засоби паралінгвістичні (якість голосу, його діапазон, тональність); засоби екстралінгвістичні (паузи, плач, сміх, темп мови), засоби просторово-часові (йдеться про розташування одного та іншого з партнерів у просторі); часові затримки у початку спілкування та ін.

Існує і досить важливий аспект комунікації – соціальна змістова взаємодія. Особливість педагогічної взаємодії визначається різноманітністю спілкування. Педагог вступає у взаємодію з учнями, колегами, адміністрацією навчального закладу, батьками, представниками громадських організацій (лікарі, міліціонери, представники Ради школи та ін.).

Комунікація відбувається і в процесі управління на різних рівнях підпорядкування. Не менш важливою є комунікація педагогів з органами учнівського самоврядування. Діапазон спілкування педагогів настільки широкий, що безумовно потребує спеціальної педагогічної професійної підготовки. У ході спілкування реалізуються різні функції комунікації.

Умовно виділяють повідомлення, що спонукають до певних дій (наказ, переконання, прохання тощо) та повідомлення інформативні (передача реальних або вигаданих відомостей). Такі повідомлення можуть викликати емоційні переживання як позитивні, так і негативні. Як зауважує М.С. Каган, комунікації поділяють за типом стосунків між тими, хто спілкується. У такому випадку розрізняють комунікацію міжособистісну, публічну і масову [2, с.237].

Звертається увага на важливість масової комунікації, яка здійснюється систематично за допомогою технічних засобів розповсюдження соціально важливої інформації і цілеспрямованої професійної періодики (газети, журнали). Здійснюється комунікація також за допомогою навчальних фільмів і спеціальної літератури.

Викладене вище вже дозволяє стверджувати, що наявний високий професійний рівень педагога має дозволити йому успішно встановлювати і підтримувати різні за метою і змістом зв'язки, власноруч здобувати необхідну інформацію, усвідомлювати і володіти якою допомагає йому приймати обґрунтовані рішення, усвідомлювати особисту відповідальність за них і ставати більш компетентними.

Комунікативність і компетентність як властивості так і якості особистості необхідні кожній людині, але автоматично вони не виникають і потребують цілеспрямованого управління їх розвитком. Успішність діяльності майбутнього педагога, його компетентність залежить від того, наскільки він правильно зуміє визначити необхідні зв'язки, за допомогою яких здобуде необхідну професійну інформацію.

Педагог вищої школи повинен володіти різними методиками комунікативного розвитку майбутніх учителів, які, у свою чергу, мають вміти реалізувати їх у роботі з учнями навчальних закладів.

Сучасні вербальні і невербальні засоби спілкування потребують також від професіональних педагогів уміння працювати з комп'ютерними засобами, вступати в опосередкований діалог з віртуальними партнерами, шукати необхідну інформацію у всесвітній мережі Інтернет.

Проте у сучасній освіті визнано існування протиріччя між потребою у педагогах з високим рівнем комунікативних здібностей і реальним рівнем підготовки майбутніх педагогів до професійних комунікацій. Не менш важливим визнано і протиріччя, на яке вказує Н.П. Волкова. Йдеться про протиріччя між „обсягом науково-педагогічної інформації, отриманої за допомогою сучасних інформаційних і комунікаційних технологій, і можливостями індивіда до її сприйняття, обробки, засвоєння, передачі і застосування у професійній педагогічній діяльності” [1, с.5].

Поняття „комунікація” походить від латин. „communication” – повідомлення [3, с.543]. Давно відомо і зміст поняття „спілкування”, в ході якого здійснюється передача певної інформації від однієї людини до іншої.

Н.П. Волкова в ході аналізу наукової літератури звела в Таблицю [1, с.6-7] сформульовані різними вченими визначення поняття „комунікація”. Порівняльний аналіз наданих визначень, в свою чергу, дозволяє помітити, що „комунікація” – це: „процес”, „комунікаційний зв'язок”, „механізм людських відносин”, „опосередкована взаємодія”, „засіб передачі інформації”, „риси особистості”, „здатність до спілкування”, „засіб взаєморозуміння людей” і таке ін. Разом з тим, деякі вчені підкреслюють, що поняття „комунікація” – це мистецтво, якому можна навчитися тільки завдяки досвіду. Учені підкреслюють, що комунікація потребує певного таланту від людини.

Порівняльний аналіз змісту визначень, ті, що наведені у Таблиці, дозволяє відмітити, що більшість вчених дотримуються визначення, що

комунікація – це, насамперед, процес взаємообміну інформацією, що стає основою самовизначення особистості у світі.

Учені, на жаль, ще й досі не дійшли однозначного висновку про поняття „спілкування” і „комунікація”. Серед вітчизняних та зарубіжних учених розглядаються два підходи. Деякі з них вважають, що ці поняття тотожні, інші – розрізняють їх за змістом.

На думку М.С. Кагана, „спілкування” має практичний, матеріальний, духовний, інформаційний і практично-духовний характер, а „комунікація” – це „суто інформаційний процес” [2, с.144]. Відомо, що у педагогічній літературі розглядають суб’єкт-об’єктивні і суб’єкт-суб’єктивні стосунки. У різних ситуаціях людина може бути як суб’єктом взаємодії, так і об’єктом спільної діяльності.

Дослідники розглядають також у порівнянні такі поняття, як „спілкування”, „комунікація”, „комунікативна діяльність”. Характеризуючи спілкування через „взаємодію”, „обмін”, учені дійшли висновку, що спілкування – це завжди двобічний процес, в той час, як комунікація може бути однобічним процесом. Проте і „спілкування” і „комунікація” завжди розглядаються в межах „комунікативної діяльності”.

На погляд Н.П. Волкової, поняття „спілкування” і „комунікація” недоцільно ототожнювати, оскільки в їх змістовному наповненні існують протиріччя.

У теорії комунікації існує значна кількість наукових понять, якими користуються як учені, так і практики. Серед них: „вербальна комунікація”, „засоби професійно-педагогічної комунікації”, „комп’ютерні комунікації”, „комунікативний процес”, „професійно-педагогічна комунікація” та інші.

Теорія комунікації почала розвиватися не так давно (20-ті роки ХХ століття). Важливим фактором розвитку цієї теорії стали погляди філософів діалогічного спілкування. Основна філософська ідея полягає в тому, що кожна взаємодія між однією людиною з іншою (тобто кожна елементарна взаємодія), дає унікальний результат. Діалог завжди має перевагу над монологом.

Як справедливо зауважує Л.А. Ситниченко, у спілкуванні, зокрема діалозі, „ніхто не може існувати сам по собі, окремо від інших людей” [5, с.116]. Теорія комунікації була визнана як самостійна галузь знань з появою кібернетики. У різних наукових джерелах ученими стали розроблятися і пропонуватися різні моделі процесу комунікації. Відомо, що

будь-яка обґрунтована модель (модель процесу комунікації не є виключенням) представляє певну систему діяльності і навпаки, тобто будь-яка система роботи може бути змодельована. Система комунікації, яка представлена у структурованні моделі, розкриває по суті не тільки її підсистеми, але й канали-зв'язки, що їх поєднують. Зрозуміло: зв'язки комунікацій і є тими каналами, за якими передбачають рух прямої і зворотної інформації.

У системі комунікації, в її підсистемах має бути з'ясовано:

- хто передає певну інформацію?
- яку за змістом інформацію?
- кому він має її передати?
- по яким каналам має рухатись та чи інша інформація?
- з яким успіхом передавалась інформація (тобто чи досягнуто очікуваний результат)?
- якими засобами передається та чи інша інформація? тощо.

Той, хто повідомляє інформацію, в теорії комунікації має назву „комунікатор”. Той, кому передається інформація отримав назву „реципієнт”.

Як вже було вище зауважено, використовуються різні засоби передачі інформації, серед яких: мова (усна передача), телефонна усна мова, письмова інформація (обмін діловими паперами), використання електронної пошти і таке ін. Інколи інформація передається опосередковано, але у даному випадку необхідно залучати до роботи підготовлених людей, які розуміють сутність інформації та вміють її певним чином „закодувати” – саме цим визначається їх компетентність.

Різні моделі комунікацій розкриваються через різні схеми „комунікаційного акту”. У теорії комунікації досить розповсюджена модель, що здобула назву „контент-аналіз”.

Не зупиняючись на авторах моделей комунікацій (їх достатньо багато), вважаємо за доцільне підкреслити, що кожна підсистема моделі (тобто кожна підструктура) повинна оцінюватися певними „критеріями ефективності”.

Розглядаючи понятійний апарат теорії комунікації, необхідно, насамперед, звернути увагу на її методологічні основи. Останньою визнана герменевтика. „Герменевтика” як поняття означає „мистецтво тлумачення різних текстів” [1, с.21]. Існує концепція „раціональності”, яка розкривається

на засадах гуманістичної кооперації людей у всіх сферах діяльності, оскільки вони потребують загального взаєморозуміння. Успіх у будь-якій спільній роботі залежить від уміння координувати дії людей і своєчасно забезпечувати кожного учасника необхідною якісною інформацією, що, в свою чергу, потребує теоретичних і практичних умінь здійснювати акти комунікацій, тобто бути компетентним.

Відомий дослідник Г. Ріккерт виділив „три царства: дійсність, цінності і смисл, якими корелюють три різні методи їх осягнення: пояснення, розуміння і тлумачення” [4, с.3]. Формуючи в учнів (студентів) науковий світогляд, необхідно, на його думку, усвідомлювати, що в основі системи поглядів мають лежати основні положення теорії цінностей. Тобто Г. Ріккерт стверджував, що спочатку необхідно зрозуміти цінність національної і світової культури в її історичному розвитку і тільки потім тлумачити смисл власного життя.

У філософії і соціології визнано, що комунікації – це невід’ємна частина будь-якого соціокультурного середовища. Можливість кодувати інформацію існує досить давно в різних видах мистецтва. У якості приклада можна навести таке прикладне мистецтво України, як народна вишивка, зокрема український рушник можна „читати” оскільки він несе достатньо повну інформацію про родину.

Символічний зміст існує у різних видах мистецтв. Розглядаючи джерела професійно-педагогічної комунікації, Н.П. Волкова зауважує, що останній притаманні такі:

- матеріальні об’єкти неживої природи (суб’єкти, що впливають на них, здобувають певну інформацію);
- представники рослинного і тваринного світу, спостереження за якими дає певну інформацію, що необхідна людині для „спілкування” з оточуючим світом;
- штучні засоби збереження і передачі інформації і, як було вже зауважено, йдеться про усне мовлення, друковане слово, живопис, кіно, музика, телебачення, комп’ютерні (електронні) засоби тощо;
- професійно-педагогічна інформація і таке ін. [1, с.62].

Має велике значення і середовище вільного спілкування між педагогами і людьми взагалі. Велике значення в теорії і практиці комунікації мають також законодавчі, керівні, концептуальні і будь-які ділові папери, зокрема ті, що стосуються конкретної сфери діяльності.

Проблеми взаємозалежності компетентності і комунікації завжди тісно пов'язані із миследіяльністю, інтелектуальними процесами. Саме тому поняття „комунікація” досить часто ототожнюють із поняттям „мислекомунікація” і рівнем розвитку інтелекту кожної людини. На жаль, навчання учнів у школі довгі роки переважно здійснювалось за технологією – надання їм готових знань від педагогів. Самостійне здобуття школярами знань використовувалось замало. Результат репродуктивного навчання у школі можна оцінити при навчанні студентів у візу, оскільки у більшості з них не сформовані уміння продуктивної навчальної діяльності, відсутність прагнення самостійно здійснювати пошук інформації, працюючи з різними науковими джерелами. Саме тому процес навчання у вищій школі здається студентам-першокурсникам досить важким. Разом з тим доцільно додати і те, що кількість годин, які виділяються у навчальних планах для самостійної роботи студентів, постійно зростає.

Для успішного розв'язання даної проблеми позитивну роль мають зіграти засоби комунікації та комунікативні технології спілкування у навчальній діяльності. Комунікативна діяльність, тобто практика встановлення необхідних зв'язків має всі ознаки систем і тому потребує від майбутніх педагогів компетентності у названій сфері діяльності. Тільки за таких умов професійно-педагогічна діяльність буде успішною.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія та методологія. – Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2006. – 86с.
2. Каган М.С. Мир общения: проблемы межсубъектных отношений. – М.: Политиздат, 1988. – 319с.
3. „Коммуникабельность”, „коммуникация”, „коммуникация массовая” // Педагогика: Большая современная энциклопедия. Под ред. Е.С.Рапацевича. – Минск: НООО „Современное слово”, 2005. – С.236-237.
4. Риккерт Г. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике. – М.: МЕДИУМ, 1996. – 237с.
5. Ситниченко Л.А. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176с.
6. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О.Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1326с.